

Dallas alps de Lumnezia

Autor(en): **Derungs, Anton**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Il glogn : calender dil pievel : annalas per historia, litteratura e cultura romontscha**

Band (Jahr): **15 (1941)**

PDF erstellt am: **06.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881160>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Dallas alps de Lumnezia

da Anton Derungs, scolast, Surcasti, Lumnezia

Il redactor dil Glogn, nies bien sgr. professor Dr. Gadola, haveva dau ina nuschi de smaccar a mi cun la descripziun dallas alps lumnezianas, ch'ei aunc oz biala ed entira. Describer tut quellas caussas, che nies professor less saver, dess in cudischun, che Vus, mes cars lecturs, vegnessas segir unfis de leger. Per ina sai jeu gnanc il miez, e per l'otra tunschess ni temps, ni spazi per ina lavur de tala natira. Mo nus havein speranza, ch'il Glogn compari buca 1941 per la davosa gada, e lu teidlan ils stimai lecturs de quel era pli tard ina caussa ni l'otra ord la patria dils gnabatschs. Per quei sto ei nuot esser scret tut uonn. — Mo quei less jeu aunc dir: quel che vegn els mauns de prof. Dr. Gadola sto ceder; de mitschar gnanc raschieni...

a) Survista dallas alps.

Per ereger quella survista entschevein nus da maun dretg e mein da vischnaunca tier vischnaunca anen, vi sur il cugn dil Péz Ault e vegnin da vart seniastra anora. Nus alleghein denton era las alps, ch'ei oz de Lumnezia ne stadas en possess de Lumnezians, mo s'anflan oz ordeifer ils tiarms de nies cumin. Nus quintein schizun era Riein e Pitasch en nossa survista sco Lumnezians; mo jeu sai sincerar, ch'ei daventa ni ord aspiraziuns politicas, ni cun intent sin conquistadas; anzi eis ei mo per serrar il tschupi d'alps, che siara en nossa cara val e tschincla nus e nos vitgets da tonta poesia.

Riein:

1. Alp de Riein: Quella ha in spazi de 139 ha e porta 65 vaccas; ella ei proprietad communal.
2. Alp de nuorsas de Riein: siu areal munta sin 324 ha, dallas qualas 240 ha ein terren nunproductiv; ei bein communal, mo vegn buca cargada pli.
3. Alp de Signina: auda agl uclaun Signina e cumpeglia in terren de 140 ha, dallas qualas 30 ha ein greppa e 2 ha uaul. L'alp porta strusch 30 vaccas.

Pitasch:

En la statistica de professor A. Strüby de Bern sur las alps grischunas de 1909 haveva il vischinadi de Pitasch survegniu laud muort il spért de progress, che regeva da lezzas uras davart il mantener ils baghetgs, sco era pertenenent autras ameglioraziuns dallas alps.

4. Il Cugn: ei alp de vaccas dil vischinadi e compeglia 77 ha cun 12 ha territori nunproductiv; l'alp porta 20 dretgs de vaccas.
5. Alp dado: medemamein alp communal cun in areal de 184 ha; da quellas ein 12 ha uaul e 10 ha terren nunproductiv. L'alp po purtar 45 vaccas.
6. Alp de nuorsas: bein communal; 78 ha cun 12 ha terren che producescha nuot. Ei sa vegnir cargau entuorn 600 tgaus.

Duin:

Il vischinadi de Duin ha 5 alps sin siu territori, dallas qualas mo Gretg e Culiez ein proprietad communal.

7. **Gretg:** ei l'alp de vaccas della vischnaunca de Duin. Ella ha 315 ha, mo da quei ein 6 ha uaul e 20 ha terren nunproductiv. L' alp ha 55 dretgs de vaccas; mo ordinariein vegn ei cargau 40—45 vaccas ed in diember vadials. L' alp ha bia burschina e gudignass cun runcar.
8. **Culiez:** ei l'alp de nuorsas de Duin cun 90 ha terren. Ei vegn cargau 500—600 tgaus nuorsa dall'entschatta zercladur tochen la fin de settember. Era quell' alp ha bia brutg e tschef.
9. **Muretg:** ei oz alp de nuorsas de Camana en Stussavia e vegn cargau ver 300 tgaus; mo l' alp ei negligida. Muretg duei esser stau pli bauld alp de vaccas de Cumbel. L' alp ha in areal de 128 ha, che consista pli che la mesadad ord terren de gonda e greppa.
10. **Radun:** ei in' alp de biestga ed auda cun Conlad, che suonda als artavels de sgr. ingenieur Depuoz de Siat. Il proprietari lai quellas alps adina a tscheins a fittadins della bassa. Ils baghetgs ein renovai; mo ei seschass aunc meglierar bia cun runcar e metter neu ils trutgs necessaris. L' alp po nutrir 35—40 armauls. Areal: 140 ha cun 30 ha terren nunproductiv.
11. **Conlad:** ei l' alp de nuorsas ed auda al medem patrun sco Radun; quella vegn per ordinari buca cargada.

Camuns:

ha oz mo duas alps sin siu territori, fertont ch' il num Alpetta, ch' ei oz in diember de mises, di ualti segir, ei seigi stau cheu enzacu in' alp. Sch' enzatgi havess in dubi, schesan ils nums dil contuorn, ch' ei seigi stau aschia. Pertgei senumna in tec uaul sisu quels mises il „stavel dils stiarls?“

12. **Plantialas:** ei in alp privata ed appartegn a fargliuns Derungs de Maseuns. Ella ha in areal de 99 ha ed en quei 10 ha uaul. L' alp purtass ver 25 vaccas, mo vegn cargada cun 6—10 vaccas e ver 20 tgaus biestga schetga.
Il vischinadi de Camuns ha vendiu quell' alp igl onn 1629 ad in Willi Nuth de Glion. En gliez contract ei stipulau, che l' alp haveva de dar annualmein 6 crenas pieun alla baselgia de sogn Gion ad Uors. In spazzi entadem l' alp encunter las palas teissas de „Pala de Tgiern“ senumna „Plaun cun pieun.“ Da leu viaden mavan ins culs tiers dal temps ch' ils de Camuns cargaven aunc lur vaccas en Calasa, e tochen leu vegneva il pieun purtaus dals cuolms neuadora. Leu cargavan ins quel sin sliusas.
13. **Seglias:** ei in' alp de corporaziun cun 103 dretgs de vaccas en possess de privats de Camuns, Cumbel e Peiden. Ei sa vegnir cargau leutier aunc in taur ed ina genetscha. Cargar la genetscha ei denton regress dil cautegia per il taur, ch' el sto procurar. L' obligaziun de far cautegia va en roda suenter dretgs. L' alp ha 396 ha cun 21 ha uaul e 15 ha territori nunproductiv. Cun runcar savess ins era cheu gudignar bia buna pascalaziun. Avon ver 20 onns han ins baghegiu ina via d' alp ed igl onn 1936 construì duas tegias novas, pertgei l' alp ha in stavel sut ed in stavel sura. Ils davos onns eis ei denton vegniu cargau mo circa 70 vaccas.
Il mises „la Plaunca“ auda all' alp, mo vegn gudius d' in privat de Camuns, che sto furnir il strom per las treglias della fumeiglia e procurar, ch' ei seigi scotgascha el scutgé silla cargada.

St. Martin:

En la statistica de professor A. Strüby, citada en l' introducziun de questa lavur, e dalla quala jeu hai priu las mesiras dellas alps, stat ei scret: „Las alps de St. Martin, tuttas alps de corporaziun, documenteschan pign spért de lavur e progress, oravontut las alps Rischuna, Grava, Cuolm de stiarls e Calasa, ferton che la pintg' alp della Vanna fa ina ludeivl' excepziun.“ Tgei ironia! Oz san ins buca cargar pli la excepziun ludada, essend

ils baghetgs totalmein en decadenza, ferton che las alps censuradas han per part bials indrez. Aschia mida il temps quei ch'ei stau ier.

14. **Calasa:** ei l'alp privata; la gronda part dils dretgs appartegn a Silvester Derungs de St. Martin. Areal: 296 ha. Pli baul vegnev'ei cargau 70 vaccas ed in taur. Oz carga ins 30—40 vaccas e ver 30 tgaus biestga schetga. L'alp fa ina stupent'jarva, ed ina detga resda, co ina sora che haveva la letga denter Seglias e Calasa, hagi ord atgna libra veglia priu Calasa pervia della pischada schi melna, ch'ei detti si leu. Ils baghetgs duvrassen ina gronda reparatura. L'alp ha untgida de neiv tochen giu tier ils praus de Travesasch.
15. **Plaunca:** auda ad ina corporaziun, mo l'alp vegn buca cargada pli. Ord la tegia ha ins fatg in nuegl. Il stavel vegn ordinariablein segaus ed il rest vegn gudiu giu igl atun suenter scargar dals purs de Travesasch, in uclaun de St. Martin. Igl entir areal dell'alp fa 96 ha.
16. **Büehla:** ha mo in territori de 48 ha ed ei medemamein en possess privat. Era quella alp vegn buca cargada pli ed ils baghetgs d'alp ein svani.
17. **Rischuna:** ei in' alp de corporaziun en possess de purs de St. Martin, Tersnaus, Uors e Surcasti. Areal: 312 ha. Leutier ha Rischuna cun Grava e „Cuolm de stiarls“ ensem in uaul de silmeins 40 ha, ch'ei gnanc menzionaus en sura statistica. La corporaziun ha baghegiu 1890 4 stallas à 20 vaccas. Igl ei stau las empremas stallas en Lumnezia, mo duessan vegnir reguladas ora empau. Cura che la lavur ei stada finida, ei il sorprendider, in cert Peducci, scapaus cun il daner ord la tiara, ed ils luvriers han saviu mirar suenter e giu nuot. — 1927 eis ei vegniu baghegiu in tschaler de caschiel e 1937 in nuegl per ils pors. In aquaduct ei era cheu. Ussa havess era la tegia ner basegns digl architect.
18. **Grava:** Era l'alp Grava haveva aunc avon 10 onns ils medems dretgs de vaccas sco Rischuna, numnadamein 80 dretgs. Mo l'alp pudess buca nutrir pli tonta biestga, essend ruinada repetidamein da bovas e lavinas de crappa. Perquei ha ins el regulativ niev de 1934 stipulau, ch'ei sa vegnir cargau mo 60 vaccas. Las stallas novas, eregidas 1933, ein era construidas mo per 60 vaccas. Quellas han custau cun la tegia e tschalers 49000 francs. Ton Rischuna sco Grava havessen basegns de runcar; mo il pli necessari fuss ina pulita via d'alp.
19. **Cuolm de stiarls** ei atgnamein buca atgna alp; mobein pastira de biestga schetga dellas alps Rischuna e Grava ensem. Mintga duas vaccas sin lezzas, q. v. d. mingamai ils dretgs de cargar quellas han il dretg de cargar ina mugia sin Cuolm de stiarls. Ei po aschia vegnir cargau 80 mugias. La tegia sut s'anfla sut Rischuna, ferton che las midadas sura ein sur Grava. L'alp fa ina stupent'jarva, mo ei empau malsegira. 1931 eis ei vegniu mes neu in aquaduct e 1912 in toc via. Perquei ston Rischuna e Grava mantener e salvar lur diember dretgs pervia de lur regress sin l'alp de stiarls.
Tuttas treis alps ensem han in areal de 872 ha; da quei ei 54 ha uaul e 70 terren nunproductiv. Ellas han era bia cuolms de fein selvadi, che vegnan en onns de scartezia de fein segai. Igl onn 1918 han las alps tratg 1800 francs tscheins da quels. Mo lezzas manglas fa ins mo darar e per el davos sforz.
20. **La Vanna:** (il von) quella s'anfla da l'autra vart della vallada sut il Péz la Vanna sur ils uclauns de Valbuera (Fèistenberg). L'alp fagess stupent arvadi; mo ils baghetgs ein oz en totala decadenza. 72 ha.

Val:

Il vischinadi de Val cumpeglia cun siu territori buca meins che 14 alps; mo neginas de quellas ein proprietad communal; quater ein en possess de vischnaucas jastras, las autras 10 ein tuttas alps de corporaziun ne de singuls privats. Igl entir areal dellas alps

cumpeglia biebein 9000 ha, dallas qualas mo 5380 ha ein terren productiv. Quell'abuldonza ellas alps ei bein stada la cuolpa, ch' ils indrez d' alp ein restai aschi ditg ualti inferius. Mo els davos dus decennis eis ei vegniu fatg considerabels progress, ed oz han in per alps indrez ualti moderns.

21. **Tumegl:** ei dapi 1620 proprietad della vischnaunca de Flem. Igl onn 1496 fuva l' alp vegnida vendida alla famiglia Schorsch de Valrein e senumnavava alp dils Schorschs. Mo igl onn 1620 ha il vischinadi de Flem cumprau l' alp per 7700 fl. L' alp ha in areal de 1252 ha, mo 500 ha ei terren de gonda e greppa. Ei vegn cargau 150—180 genetschas e 1000—1200 tgaus nuorsas. 1913 eis ei vegniu eregiu stallas per tut il biestgam e 1918 ina stupenta tegia. Era la via d' alp ei vegnida renovada.
22. **Valletsch:** ha stavelsut e stavelsura. Ei vegn cargau 65—70 genetschas; enzacontas vaccas ed in diember cauras dattan ina pintga chischada. Pli baul cargav'ins era 6—700 tgaus nuorsas, mo dapi varga 20 onns carg'ins neginas nuorsas pli. Spazi: 500 ha e da quei varga la mesadad nunproductiv. Ina detga dil Valletsch suonda pli tard.
23. **Fanella:** s' anfla entadem la Val Peil; ella ha 625 ha areal e da quei mo la mesadad terren productiv. Ei vegn cargau 100—120 genetschas. L' alp fagess stupent arvadi, mo vegn principalmein els davos onns plitost surcargada.
24. **Selva:** Tier quella san ins far per senn il meglier igl origin romontsch. Aunc biars auters nums de Val tradeschan il medem character e biars ein en las buccas malduladas de quels Tudestgs vegni maltractai de tala maniera, che negin sa pli tgei els vulan dir.
Avon ver 20 onns fuv'ei aunc ver dudisch stavels privats, nua che mintgin chischava sin agen quen il latg de sias vaccas. Oz posseda l' alp dapi 1927 ina stupenta tegia per l'entira corporaziun, 4 bialas stallas e suttetg per tut il biestgam. L' alp vegn mintga onn cargada cun 69 vaccas e 140—150 tgaus biestga schetga. Areal: 768 ha e da quei 150 ha terren nunproductiv. En quell' alp ei vegniu fatg grond progress.
25. **Ampervreila:** 280 ha cun areal 90 ha terren senza produczion, carga 90—100 tgaus biestga ed in bien ton cauras. La caschada ei 25 vaccas e 50—60 cauras.
26. **Gargialetsch pign:** ha in areal de 250 ha e da quei 55 ha nunproductiv. Ei vegn cargau 50 tgaus ed in diember cauras.
27. **Gargialetsch grond:** (ils Tudestgs dian Curaletsch) L' alp ha in spazi de 700 ha, denton ei mo la mesadad terren productiv; vegn cargau 90—100 tgaus biestga ed in bien ton cauras.
Dadens Gargialetsch grond anfla ins sin la carta aunc adina il num Alp Finsterbach (Ual stgir); mo da quella vesan ins oz nuot; sulet in per suloms dattan perdetga, ch'ei seigi stau baghetgs leu enzacu. Che l' alp seigi vegnida cargada, negin che seregorda pli.
28. **Blachtenalp:** (Alp de lavazzas) ei proprietad della famiglia de Giachen Valentin Schmid. Areal 540 ha, nunproductiv ein 220 ha. Ei vegn cargau 50—60 tgaus biestga e cauras.
29. **Canal:** entadem la val cul medem num; ha in areal de 864 ha, mo 519 ha ein glatschers e greppa. Vegn cargau 20—30 tgaus biestga e 1000—1200 tgaus nuorsa. La val ei leu stretga, macorta e selvadia.
30. **Alperschall:** (Lampertschalp) ei proprietad dil patriziat de Ponte Valentino e vegn dals Tessines nunmada „Alp Sorreda“. Detga e historia secuarclan era concernend quella alp tuttavia buc e nus vegnin pli tard anavos sin omisduas. L' alp ha in areal de 949 ha, ch' ein bunamein la mesadad nunproductiv.
31. **Lenta:** Quei ei l' alp il pli entadem la val, che stauscha encunter il Péz Adula. Igl entir glatscher della Lenta schai sin siu terren. Buca de smervegliar, sch' igl immens areal de 1250 ha ha tutina mo 150 ha terren productiv. Igl ei ina stupent' alp de nuorsas e vegn cargau entuorn 1500 tgaus. L' aua gronda de 1927 haveva scarpau naven la tegia dil nurser, che s' anflava amiez la val davos in carpun. Da mesa notg ha il nurser stuiu fugir ord tegia, e la damaun fuva quella naven. Ussa han ins con-

struiu dalla vart della Val Nova si sut in terment grep ina pulita tegia e fermau quella cun ferradira vid il grep. Ei semegl' in ver igniv de schualmas.

32. **Pedenatsch**: ha in areal de 413 ha cun 80 ha terren nunproductiv. Quell' alp ei vegnida vendida el 19avel tschentaner da privats al vischinadi de Sagogn. La vischnaunca lai vi l' alp ad in privat a condiziun, ch' el prendi nuorsas e mugias de Sagogn en l' alp. Ei vegn cargau 80—90 tgaus biestga schetga e cun Frunt ensemen 7—800 tgaus nuorsa.
33. **Frunt**: ei mo alp de nuorsas; ella ha bein 275 ha spazi, mo 170 de quellas ein mo gonda e greppa. L' alp carga e gauda la pasculaziun cun la muntanera de Pedenatsch.
34. **Leis**: Quei ei ina dellas pli bialas alps en Surselva e lunsch ora la megliera alp lumneziana. Da siu vast spazi de 1258 ha ein biebein 1000 ha terren productiv. L' alp ha 330 dretgs e vegn cargada cun 120 vaccas e 300—350 tgaus genetschas ed outra biestga schetga.

Avon 20—30 onns fuv' ei leu aunc in grond diember de pigns stavel, nua che mintgin fageva sco antruras sin Selva siu agen trafic cun siu fatg dapersei e tartignava siu latg sin agen quen. 1915 eis ei vegniu baghegiu stallas ed ina stupenta tegia, e dapi lu vegn tut il latg dellas vaccas chischaus da corporaziun. Gie, las alps de Leis e Selva ein las sulettas alps, che spedeschan la pischada daferton ch' ella vegn producida egl jester. L' alp Leis spedescha mintga di la gromma alla bassa. Persuenter han ils purs de Leis bein de parter daners igl atun, mo survegnan negina stera, negina pischada.

En in' atgna tegia traffica in auter signun cul latg de 120—150 cauras, che pasculschan medemamein sin terren de Leis. Quei dat in famus caschiel-caura.

Da cundrez e traffic en ils stavel vegls de Val lein nus aunc risdar pli tard in per reminiscenzas e memorias.

Surcasti:

ha sin siu territori ina sulett' alp, e quella vala pauc; denton eis ella proprietad communal. Pli baul cargav' ins onn per onn ver 20 mugias e circa trenta vadials; mintga fiug haveva ses dus dretgs. Il pastur prendeva si ina vacca, ni in per cauras per haver latg. Dals cargonts obteneva el en roda mintga di per in tgau in paun ed ina crena caschiel, aschiditg sco la biestga steva en l' alp. Mo entuorn ils 20 d' uost vegneva la biestga giu sin la pastira de casa. La roda mava vinavon; mo lu devan ins solver e tscheina al pastur e leutier mo la mesa marena, q. v. d. mo mesa crena caschiel e mo miez paun. Sin l' alp stuevan ins dar mintga di in vischander, che mava la damaun si d' alp e turnava la sera a casa. Jeu sun sco ragner de 10—12 onns staus biaras gadas 2—3 dis vischander in suenter l' auter si Mutaun. Avon biebein 20 onns han ins baghegiu ina pulita stalla; mo suenter han ins ualti gleiti calau de cargar l' alp. La principala raschun ei la munconza d' aua.

35. **Mutaun** ei in' alpetta de 63 ha, dallas qualas 6 ha ein uaul e 4 ha produceschan nuot, ils davos onns ei l' alp vegnida laschada a tscheins a fittadins jasters. Era uonn vegn in Songagliès neuasi cun siu muagl ad empruar nies arvadi.

Vrin:

Per ir suenter la carta, vegnessen ussa las alps Zuort, Alp de Silgin, Cuolm de Pruastg e Cuolm de Surin e Serenastga. Mo las meglieras alps de Lumbrein e Vignogn ein da maun seniester e lu vegnin nus era ad allegar quellas che nus surseglin uss.

Vrin, entadem la val, tschinclaus da cuolms, ha sco Val bia pli grond diember d' alps che las vischnauncas de cheu anora. Era Vrin ha 14 alps sin siu intsches, dallas qualas la gronda part ei denton en possess privat ni de jasters.

Dal Péz Ault sefultscha ina pintga sromaziun de cuolms denter Val Serenastga e Val dil Glogn; il Péz dellas Ruinas nerass ed il Péz Miezdì sesbassa tochen tier il Plaun de Taccas e calan cun la Cresta. Sut il Péz Miezdì anflein nus l' alp Bargianicla e sut il Péz dellas Ruinas nerass l' alp Litschers e sut il Péz Ault ei l' alp Valeglia.

36. **Bargianicla**: vegn buca cargau sco alp, mobein duvrada sco pastira de nuorsas tochen iis 10 de zercladur e naven de Nossadunna settember. Entuorn ils 10 de zercladur van las nuorsas lu en l'alp Valeglia.
37. **Valeglia**: ei l'alp de nuorsas dil vischinadi de Vrin.
38. **Patnau**: ei ella statistica de 1909 dau en sco proprietad della vischnaunca de Cumbel; mo paucs onns pli tard ha Colonel Solér cumprau giu l'alp. Ses fegls han vendiu l'alp avon dus onns a frars Derungs a Vella. Oz vegn ei cargau 40—50 tgaus biestga e 5—600 tgaus nuorsa.
39. **Suraua**: Quei ei in' alp privata, ch' appartegn oz a gliend de Vilters. Ei vegn cargau mintg'onn 40—50 tgaus biestga schetga.
Ina tresta reminiscenza eis ei stau, che la biestga de quell' alp ha 1939 purtau la zoppina en nossa val, suenter che quella fuva varga 40 onns stada schurmiada da quella nauscha malatia.
40. **Scharboda**: (Quei num ei ualti segir tudestgs e deriva da Schärboden = Plaun della Tundida). L' alp ha in spazi de 1300 ha; mo 1000 ha ei terren nunproductiv. Ella haveva pli baul 200 dretgs. Tochen 1917 ha l' alp apparteniu al vischinadi de Semione el Tessin; mo quei onn ha la societad de tratga de biestga de Vella cumprau giu l' alp per 17300 fr. Ei vegn cargau uss 50—60 genetschas e 6—800 tgaus nuorsa. Cun arver frutgs e runcar seschass ei aunc meglierar bia la pasculaziun.
41. **Blengias**: appartegn ad ina corporaziun de Fallera ed ha in areal de 696 ha, dal qual mo 400 ha ei pastira. Ei vegn ordinariamein cargau 35—40 vaccas, biebein 30 genetschas, pressapauc tontas mugias e vadials. Leutier cargan ins era 7—800 tgaus nuorsa. L' alp ha treis midadas: Stavel sut ne Cuolm, Stavel miez ne Canal miez e Stavelsu, ne Canalsu. Ils Stavels sura han stupentas tegias ed el Stavelsut ein bunas stallas per tut la biestga.
42. **Diesrut**: Era quell' alp cun Scharboda e Greina apparteneva pli baul al vischinadi de Semione el Tessin e vegneva laschada a tscheins a fittadins lumnezians. Mo avon ver 15 onns ha ina corporaziun de purs de Breil e Glion cumprau l' alp per la summa de 52000 frs. Oz vegn ei cargau tut mo biestga schetga. La corporaziun ha baghegiu cun grond cuost stupentas stallas e tegia. Mo ei fuss bien, sch'ins savess era haver stallas en la part sura dell' alp, nua che la pli biala pastira ed il meglier arvadi secatta. Mo quei ei nunpusseivel a raschun, ch' il transport della lenna necessaria fuss buca pusseivels. L' alp ha in spazi de 520 ha, mo biebein 100 ha ei terren, che producescha nuot. Ins carga 320 biestga schetga; mo leutier pren la corporaziun si la Greina.
43. **Ramosa**: auda alla corporaziun dell' alp Ramosa cun 216 dretgs de vacca. La biestga schetga en la part sura dell' alp stat sut agen pastur. Il stavel sut ha ina tegia ualti nova. Ei seschass era gudignar buna pastira cun drenar in per morasts e cun far meglier diever dil cullem. L' alp vegn per ordinari surcargada e duess haver mo 180 dretgs. L' alp ha in terren de 644 ha e da quei mo 44 ha spazi nunproducent.
44. **Cuolm u Cuolm de stiarls**: ha 45 dretgs e vegn ordinariamein cargau pressapauc quei diember. Ha in spazi de 170 ha. La tegia ei baghegiada avon ca. 30 onns.
45. **Alp-dado**: Ei proprietad communal cun 55 dretgs. L' alp ha in areal de 132 ha e da quei 12 ha terren nunproductiv. Dapi biars onns vegn l' alp laschada a tscheins ed oz trai il vischinadi 1100 frs. tscheins annual. Ei vegn cargau uonn 32 vaccas, 20 genetschas e ver 50 schetgs; ins vesa aschia, tgei in'utilizaziun razionala vul dir en in' alp. Ins carga oz la mesadad dapli tiers che dal temps, ch' il vischinadi gudeva.
46. **Negias**: Sut l' alp Blengias dado Vanescha ei l' alp Negias, ch' appartegn per part a privats de Surin. L' alp ha 57 dretgs e vegn cargau vaccas e biestga schetga.
47. **Salischina e Schareida**: ei bein communal e vegn prida si ils davos onns da Ambrosi Pelican de Vrin. El carga leu entuorn 20 tgaus biestga e ver 100 cauras.

Lumbrein:

Il vischinadi de Lumbrein posseda sper las alps Cavel ed alp de Lumbrein, ch' ein suenter Leis las meglieras alps de nosa Val, da vart dretga della Val dil Glogn sin la costa occidentalala dil Péz la Vanna e Péz Regina las alps numnadas: Alp de Silgin, il Cuolm (Cuolm de Pruastg e Cuolm de Surin), e Serenastga, las qualas en qualidad e bellezza ein vengonzas de paucs plaids.

48. **Alp de Silgin:** ha in areal de 160 ha e da quei la tiarza part senza produczium. L' alp vegn dapli biars onns buca cargada per sesezza, mobein laschada a tscheins cun Zuort ensemen.
49. **Cuolm:** quei fuva antruras duas alps, Cuolm de Surin e Cuolm de Pruastg. Il Cuolm Surin vegn aunc adina cargaus, ferton ch' il Cuolm de Pruastg vegn laschad dal vischinadi a tscheins e gudius matg ed atun sco mises. L' entir' alp ha in spazi de 72 ha.
50. **Serenastga:** quei ei la part entadem della Val Serenastga che s' extenda dal Péz Serenastga al Glogn. L' alp ha 425 ha, mo da quei in areal nunproductiv de 125 ha. Igl ei in' alp de nuorsas, che vegn cargada dalla vischnaunca de Lumbrein cun 800—1000 tgaus.
51. **Cavel:** ha in areal de 1040 ha, dallas qualas 40 ha ein uaul, 6 ha paliu e 70 ha terren nunproductiv. L' alp ha 360 dretgs, dals quals 330 s' audan al vischinadi de Castrisch e 30 als uclauns de St. Andriu e Nussaus. L' alp ha tegias e stallas novas, ch' ein stupents baghetgs sco er in aquaduct; mo ins duess aunc ereger ina tegia per il sterler. L' alp ei vegnida vendida avon ver 2 tschantaners al vischinadi de Castrisch.
52. **Alp de Lumbrein** ha in spazi de 690 ha, ch' ei quasi tut productiv, ei ina stupenta bial' alp cun 178 dretgs. La biestga schetga vegn tenuta anen ed en las parts superiuras dell' alp. Oz ha l' alp empau meglier uorden; mo ei seschass aunc far bia ton ariguard ils baghetgs, sco ariguard la pasculaziun. Emprem dretg de cargada han ils vischins dil vitg; pertgei las fracziuns han per part silmeins atgnas alps. Ils vischins dellas fracziuns astgan cargar pér lu, sche l' alp vegn buca cargad' ora cun biestga dil vitg.

Vignogn:

53. **Zuort:** ei in' alpetta sut il Péz della Vanna da vart dretga dil Glogn. Ella appartegn a privats de Lumbrein e vegn laschada dapi plirs onns cun Mutaun e Surcasti e l' alp de Silgin a tscheins a fittadins jasters. Las cauras de Vignogn san pascular igl entir temps de matg e stad ton sin l' alp sco el prau de Zuort. Quei ei natural ina servitut, che pregiudichescha l' alp e che duess vegnir sliada.
54. **Sezner:** ei l' alp de corporaziun ed auda ad in diember de purs de Vignogn, Degen e Vella. Areal: 145 ha, ch' ei cun excepziun de 6 ha palius quasi tut productiv. L' alp ha 120 dretgs e vegn cargau 90 vaccas. Aunc avon paucs onns midav' ins tegia mintga treis onns. Mo 1933 eis ei vegniu baghegiu ina stupenta tegia nova cun in cuost de 20 000 frs.; igl onn sissu han ins eregiu in bien aquaduct, che ha era custau 12 000 frs.
Sco ei sedi, dumbri ins denter ils arpagauns e purs de Sezner ils pli gronds naruns de pugnieras de Lumnezia. Ei po esser; mo in tec poesia sto er' il pur haver; de quei meini sun jeu era, schegie che mia dunna manegia adina: il meglier seigi de haver la pugnier' ella sadiala.
55. **Alpetta:** ei alp de biestga schetga de Vignogn, mo s' anfla sin territori de Sursaissa. Ei vegn cargau ca 70 tgaus biestga schetga. La tegia ei semplia; mo il pli necessari fuss ina stalla, sinaquei che la biestga stuess buca tier mintga neiv e bischa vegnir descargada.
56. **Alp Nova:** areal: 265 ha, areal productiv 250 ha. L' alp appartegn ad ina corporaziun de Degen e Vella. Igl onn 1929 han ins baghegiu ina stupenta tegia cun in cuost

de 29000 frs. ed igl onn 1937 stallas per 90 vaccas. La lenna per ils baghetgs, sco era la lenna per la caschada ston ils uauls communal de Sursaissa furnir, e quei buca mo all' Alp Nova, mobein era a Sezner, Alpetta, Naul etc. Ils cargonts taglian in onn pustretsch a Vella ed in onn a Degen, sco il cautegia va en roda.

Degen:

57. **Pastira de Degen:** ei sco il num di bein communal de Degen cun in areal de 142 ha, ch' ein quasi tut terren productiv. Ei vegn cargau 150—160 tgaus biestga schetga. Il pastg ei buns; mo al pastur astgass ins era baghegiar ina tegia in tec pli confortabla.

Vella:

58. **Pastira de Vella:** ei medemamein pastira communal, che vegn cargada la stad cun 70—80 tgaus biestga schetga, il bia mugias.

Murissen:

59. **Pastira de Murissen:** ella vegn numnada „Pastira de s. Carli“, ha in areal de 130 ha, tut terren productiv; l' alp porta 160—180 tgaus biestga schetga, ton genetschas sco mugias e vadials. La tegia dil pastur savess esser in tec megliera, sch' ins trai en consideraziun la rendita, ch' il vischinadi ha da quella pastira.

Surcuolm:

60. **Sutcrap:** ei oz la sulett' alp de Surcuolm, alp de vischnaunca. Ella ha in areal de 152 ha e porta 100—120 tgaus biestga schetga. Las vaccas de Surcuolm vegnan cargadas empau tscheu ed empau leu. Ils privats dil vischinadi havevan pli baul bein dretgs, principalmein en la Prada e Stavonas; mo quels ein vendi, ed ils purs de Surcuolm prendan si lur dretgs.

Sin territori de Sursaissa s' anflan aunc sequentas alps, che audan per part a Lumnezians, ne appartenevan pli baul a quels:

61. **Tegia dado:** ei alp de corporaziun en posses de purs de Murissen per gronda part. Ei vegn aunc adina scumiau tegia, in sistem che po bein survir agl engarschar l' alp, mo promova era la carschientscha de zerclems. 50 dretgs.

62. **Tegia dadens:** auda sco dado a proprietaris de dretgs de Murissen. Era cheu vegneva ei aunc avon paucs onns scumiau tegia; mo oz han ins sistiu quei sistem. 48 dretgs.

63. **Mundaun:** ei alp de Luven. Ella ha 114 ha areal e 65 dretgs de vaccas.

64. **Tegia miez:** Quell' alp ha la Societad de tratga „Alpina“ de Vella cumprau avon ca 15 onns e carga cheu il pli biestga schetga; mo il resultat cuntenta buca diltut, muncond l' jarva fina, che dat il peil fin dils selvadis. 140 ha.

65. **Stavonas:** Stavonas e la Prada appartenevan pli baul quasi dal tutfatg a purs de Surcuolm: Mo oz ei Stavonas alp de Flond, schebein cun dretgs. 130 ha e 90 dretgs. Igl onn 1931 han ins baghegiu ina stupenta tegia e 1933 in bien aquaduct.

66. **Garveras:** 64 dretgs ei tut alp de Luven. Las stallas ein buca gest sco ins havess bugen ellas oz. Era ina buna drainage fa buns survetschs per meglieraziun della, pasculaziun ed in aquaduct furnescha aua a tuts basegns. Quei tut ei bien attest ch' ins encuera il progress.

67. **Prada:** Quell' alp s' udeva sco gia detg pli baul als de Surcuolm, mo oz ei l' alp proprietad d' enzaconts purs gronds de Glion. Nuota smervegl, sche quels han mess neu cundrez e baghetgs exemplarics sin lur alp. Els han era entapugn ils mieds per offerir als cuors alpesters splendidas tscheinas e san cungir quellas cun butteglias ord lur agens tschalers. Nuota de far curvien, sche talas alps raccoltan laud ellas annalas dils clubs alpesters. — Mo nossa puraglia sa natural buca disar sia fumeglia en nossas alps vid in confort semegliant; quei ei era nuota necessari; pertgei mintgin, ed oravontut mintga pur duei s' endrizar en nossas relaziuns aschi sempel sco pusseivel e far il sbargat mo suenter la comba.

68. Naul: ei alp cun dretgs de privats de Cumbel; ella ha in areal de 125 ha e 71 dretg de vaccas; mo ils davos onns vegn ei cargau mo ver 34—40 vaccas. 1939 eis ei vegniu baghegiu stallas cun in cuost de biebein 20000 frs. 65—70 tgaus biestga.

La revista dellas alps lumnezianas ei liunga, era senza las alps Alp Nova, Alpetta, Tegia dado, Tegia dadens, Mundaun, Tegia miez, Garveras, Stavonas, la Prada e Naul, che nus vein sequestrau dals de Sursaissa per completaziun de nossa lavur, e senza las alps de Riein e Pitasch. Ella di a nus, ch'ins hagi fatg progress immens en las alps e principalmein els indrez culs baghetgs. Mo igl ei aunc adina bia de far e buc'in'alp sa aunc oz segloriar de haver tut quei che duess esser. Nus lein egl avegnir luvrar cun aunc pli gronda premura vid amegliurar nossas alps.

Nus astgein buca serar nossa revista dellas alps lumnezianas senza seregurdar d'in um, che professor Strüby numna en sias lavurs e revistas dellas alps grischunas, signur colonel Soler de Vrin p. m. El haveva a sias uras giu furniu il material per la revista dellas alps el circuit dils Reins anteriur ed inferiur, el ha cun plaid e cussegl a bucca ed en scret adina battiu per il progress alpester ed ha repetidamein menau cuors alpesters tras nossas alps grischunas. Cun quests paucs plaids less jeu tschentar in matg de steil'alv'e crestatgiet sin sia fossa.

Alperschal e Lenta

Vargond igl amureivel ed idylic selvadi de Zervreila entadem siu bi plaun, mein nus ina mesurta tras in mises de Val e vegnin lu en l'Alperschal (Lampertsalp = Alp des Lampertsch) ni Alp Sorreda, sco ils Tessines din. Quella cun l'alp Lenta ein il davos scalem entadem nossa val avon ch'arrivar al Péz Adula (3400 m). Da quel tonscha il glatscher della Lenta in bien tschancun neuadora en la val e fuorma la tgina de nies Rein de Val. Dretg spartan il Tgiern dil Güfer, Tgiern della Lenta, Tgiern della Furcletta e Tgiern de Zavriala la Lenta de Valrein e dalla val de Canal, seniester ein il Tgiern Grisch, Péz Jut, Tschema Fornei, Péz Cassimoi, Péz Casinell, Péz las Plattas e la Corna dils Vernucs, ils tiarms che spartan nus tochen la Val Nova dal Tessin, dal terren communal d'Aquila. Dal stavel dell'Alperschal meina il Pass Sorreda en in'altezia de 2770 m sur la muntogna vi e dalla Val Scarradra e Val Luzzone giuadora a Luorscha. Dalla Lenta vegn ins denter Péz Cassimoi e Tschema de Fornei tras la Bucca de Fornei (Bocca di Fornei) vi en la Val Carasina e da leu a Compietto e Luorscha. Sur la Furcletta della Lenta (Lenta Lücke) vegn ins vi sil glatscher dil Paradis, ch'auda tiels immens glatschers dell'Adula, e da leu viado en Valrein. Mo nus vulein turnar cun nos patratgs cul Rein de Val dalla Lenta neuadora. La Secziun Bodan dil Club alpin svizzer ha baghegiu 1909 ina biala tegia clubista. Leu anflan turists, che vulan ascender l'Adula e ses cuolms vischins in emperneivel refugi e suddetg. Ina buna mesura pli ano ei la tegia dil nurser zuppada sut

in grep da maun seniester. Dalla Lenta resda la historia pauc. Avon biebein 20 onns apparteneva l'alp aunc al vischinadi de Prugiasco en Val Blegn. Cu e co ella fuva vegnida en mauns de lezs savein nus buc. Pli segiras ein las fontaunas sur l'istoria dell'Alperschal. Igl onn 1451 ha in cert Jan Casper Tönz e sias soras Onna, Irena e Madleina, affons de Christoffel de Strada, vendiu l'alp allas vischnauncas de Ponte Valentino, Castro e Marolta en Val Blegn per la summa de 350 ducatas (1 ducata = 11—12 francs) pia per la summa de circa 3500 francs. En quella vendita fuva condizionau, ch'il cumprader stueva dar mintg'onn 12 crenas pischada alla baselgia de Val, sco era ina ducata tscheins annual agl ugau episcopal, il signur de Mont el casti de Schluein. Quel era, sco ei para, cuntents cun pauc. Ils Blegnasc vegnevan neu da lezzas uras sez cun lur muagl sur il Pass Sorreda neu e gudevan l'alp. (Duess il Pass forsa senumnar Pass Sorella, dil mument che treis soras havevan vendiu l'alp?). Igl onn 1885 ein ils Tessines stai per la davosa stad cun lur biestga da questa vart dils cuolms. Quei atun ha ei fatg in schi miserabel settember, ch'ins ha buca astgau turnar cul biestgam sur il pass. Il davos ein quella paupra gliעד stada sfurzada, de vegnir cun lur muagl da nossa val neuadora, ir si Mustér e turnar sur il Lucmagn a ca-lur. Gliעד veglia de Val seregordan aunc, co las Tessinesas mavien cun lur zocolis e lur schiarls dal plaun viado. Quei ei natural stau ina fadigiusa scargada. Aunc oz vesa ins sil pass tocs dil trutg e tscheu e leu in toc mir dil trutg, che menava a sias uras sur il cuolm.

Sco suloms ch'ei d'anflar en la vischinonza dil stavel dell'Alperschal en grond diember, lain sminar, sto ei esser stau cheu pli baul in entir vitget. Gie perfin las restonzas d'ina caplutta ein de ver. Tenor Dr. Jörger en: „Die Valser vom Valsertale“ duei esser stau in S. Antoni, il favorit dils Blegnasc. Donn, che quei sontget ei ius en decadenza; oz vegn la miraglia dil caplut duvrada sco suosta per las cauras.

Avon biebein 20 onns havev'ei dau dispetta denter ils vischinadis tessines pervia dellas alps, en spezial pervia de lur tiarms. Igl ei vegniu tier in prozess e quel ei vegnius fatgs ora 1918 avon la dertgira districtuala de Glion. Il vischinadi de Prugiasco haveva obteniu raschun e gudignau il prozess; mo il medem di ha Ponte Valentino cumprau giu la Lenta dalla cuntrapart ed ei aschia dapi 1918 sulet possessur dellas duas alps. Il patriziat de Ponte Valentino, il ver possessur dellas alps, lai dapi lu quellas a tscheins a fittadins lumnezians.

Denter istoria e praula

Ina detga resda ton da Tuimegl, sco dall'Alperschal il sequent: La vischnaunca de Val fuva vegnida els deivets tochen culiez cun baghegiar la baselgia parochiala sil Plaz. Avon possedeve la vischnaunca mo la baselgia de Valé. Per seriscuder dals deivets hagi il vischinadi concluiu la vendita dellas

duas meglieras alps. Quei ei ina tschaguola inventada, ch'ei tgunsch de confunder. Tumeagl ei vendius 1489 e l'Alperschal gia 1451, ferton che la baselgia ei baghegiada pér 1520, suenter che la vischnaunca de Val fuva se-constituída sco atgna pleiv e seseparada da Pleiv. Ils deivets della baselgia san pia buc esser stai la caschun della vendita.

Mo la tradiziun resda era dal contract, fatgs 1451, empau diltut. Il contract fuvì screts d'in advocat de Blinzuna e quei en dus exemplars. Mo ils de Val han mess lur contract a piarder, e Val posseda oz mo ina copia dils 20 de matg 1848. Ins pretenda, el contract vegl stavi ei scret, che l'alp mavi da vart orientala tochen tier in crap cun siat cantuns, che fuvì marcaus e nudaus cun ina crusch; per encunter da vart occidentala mavi ella mo tochen la Val Tgiern (Hornbach). Ils Blegnascs, enderschend, ch'ìls de Val hagien negin contract pli, seigien buca s'entardai de sfalsificar e midar lur contract en quei senn, che l'alp mondi da vart occidentala tuttina lunsch sco da vart orientala. Quei ha dau dispetta. In Mesolcines, pagaus dals Blegnascs, hagi cavau ora il tiern e fiers lez giu Rein. Havend ils de Val negin contract e negins mussaments per lur pretensiun, ha il derschader dau raschun als Tessines, e lez gaudan ussa l'alp tochen ils confins pretendi.

Mo il canaglia che ha tratg ora il tiern e dau caschun tier igl enguladetsch, seigi curdaus en ina sfendaglia dil glatscher della Lenta ed ius aschia mala-mein a frusta. Mo per castitg de siu fallament anfla el negin ruaus. Notgs en e notgs ora mav'el a cavagl dalla val anen ed anora, fagiend sgarschur a glied e biestga. Siu tguli fuva tut in fiug; da sias narischs sburflavan camiadas, e sia cua sdermenava flammadas de far snarrir. Per tema de quella visiun sgarscheivla mavan ils pasturs buca dalla porta en lur dormitori; lezza fuv'adina serrada cun fermes quaders. Dal nuegl siadora tras ina rusna della palaunca sefultschevan ei sin clavau e cuvrevan l'intrada cun ina termentta platta, che mo dus umens pudevan muentar. Mo il spért della notg arveva si la platta senza fastedi, deva in per scadenadas e stuleva. Mo dumandei igl ustier de Camuns, ch'ei sez staus da giuven en quei dormitori, tgei snavurs, ch'el ha sentiu, udend las sgargnidas e scarsadas de quei monstrum maluardau; ins queta bunamein, ch'el hagi aunc oz in tec pial-gagliina. Dapi biars onns ei la visiun scungerada viaden sut il glatscher della Lenta. Oz ein pasturs ed outra glied dal tuttafatg segirs ed han de temer nuot. Jeu sun mez manius in per notgs en quei dormitori, mo hai ni udiu, ni viu la minima caussa. Plitost havess ei mus chiau de far in tec grev sil magun; pertgei il signun haveva pervesiu nus de tala maniera, ch'ei fuva nuota raschieni de durmir.

Dad usìts vegls ed uordens novs

En cantadas e risdadas descrivan nos vegls aunc las bialas isonzas, co els trafficavan e manischavan en lur alps. Il progress modern ha bein stinschen-tau bia de quella poesia alpestra, denton forsa buca tut per donn dil pur.

El quart cudisch de lectura de nies cantun per las scolas sursilvanas eis ei descret, co nos vegls mavan a mesiras, ed aunc seregord'ins bein maneivel, co nos vegls risdavan cun fiug da gliez cunfar. In vegl signun haveva descret avon biars dis ed onns quei usit a mi.

Nies bien Giachen Hasper Muoth descriva aschi meisterilmeim quei di de mesiras en sia cantada, ch'ei deplorablameim restada mo fragment, ch'ei fuss profanau la caussa, sch'jeu less aunc resdar liung e lad da quella. Tscheu in bried de mesiras sin in'alp, leu in fest de mesiras u stiala de latg en in cantun ein aunc las perdetgas de lezzas izonzas. Era Gion Pieder Caminada descriva egl Ischi de 1921 igl ir a mesiras ed ornescha quella descripziun cun in triep intressantas illustraziuns de stialas de latg, de brocs de mesiras e caums, che completeschan favoreivlameim il plaid scret.

A Riein e Pitasch ein las mesiras aunc restadas en in bi usit. Sco pli baul fixescha il cautegia aunc oz il di de cargada, qual di ins mondi a mesiras. Sil di fixau serenda giuven e vegl, reh e pauper, grond e pign si d'alp. Ils umens ston tuts prender in uaffen cun els, buca mo cunti e tschadun. Avon miezdi vegn ei luvrau; tgi loga trutgs e buentaders, tgi repara tetgs de baghetgs e seivs en loghens malsegirs, e perfin las femnas obtegnan lur lavur cun stuppar las ruosnas, che las miurs han ruis els tuflâs della fumeiglia. Da miezdi vegn ei fatg ina dètga groma, e da quella astga igl entir vischinadi prender part, era quels che han mo ina caura a casa. Mo ina pulita, biala petta sto mintga casada dar persuenter alla fumeiglia. Quels de Pitasch han schizun perscret, che la casada che vegn buca suenter a siu duer cun la petta, sto pagar in franc ne dus alla tegia. Quei ei natural pign castitg, tuttavia per tals che maglian groma, ch'ei ston schar liber in nuv ni dus ella tschenta.

Suenter la tschavera communabla, sedivertescha la giuventetgna cun cantar e saltar, fertont che glied pli tschentada scatschan la liung'uriala cun discuors da quei e da tschei tochen uras da mulscher. La glied beiba ussa aunc in sitg latg e semetta lura sin viadi encunter casa. Culs davos e cul cautegia vegnan quella sera era ils pasters giu en vischnaunca. Leu van els cun in canaster casa per casa ed obtegnan ligiongias ed andutgels, puolpas e spinals, carnpiertg e d'armal, aschia che la fumeiglia ha per l'entira stad carn, de far ina gada ad jamna ina buna suppa. Gie, quella sera sa la fumeiglia segloriar de haver pli dariet carn en provisiun che bein enqual massera en tgaminada. Avon che turnar cun lurargas ad alp obtegnan ils pasters natural aunc in bien sitg vin dal cautegia.

Quei ei il sulet usit, ch'ei aunc oz en vigur ord il temps dellas mesiras cun tut lur bahau e baubau.

En Blengias vegnev'ei aunc avon ver 20 onns mesirau il latg, enstagl pesau. Pér el novissim temps ei era leu la stadera en funcziun. En ina sadiala apparti, la sadiala de mesiras, tschentavan ins in fest, il fest de mesiras, nudaus cun spir crenas, ch'indicavan mesiras e mesas. Havend il mulscheder

mulsch las vaccas d'in pur, vegnev' il latg svidaus ella sadiala de mesiras, ed il fest indicava, con latg ei fuss.

Sco il vischlèr de Vrin ha detg a mi, ha el avon ca 10—15 onns fatg ina tala sadiala de mesiras per la senneria de Sursaissa; el ei schizun della perschasiun, che quei vaschi e quella metoda de mesirar il latg vegni applicada aunc oz a Sursaissa. Schebein igl ei veramein aschia, ei buc enconuschent a mi.

Sche las mesiras, sco ellas fuvan pli baul usitadas, fuvien in bien e gest usit, lein nus buca intercurir. Pli gest eis ei segir, de pesar mintga tschavera il latg e dar a mintga pursanavel il purment che tucca suenter latg. —

Da vegl enneu eis ei usitau en nossas alps, ch'ei vegn publicau il resultat dil quen; ei vegn detg, con ins ha duvrau per fabricar pieun, caschiel e tschagrun. Cheu dat ei natural in entir cunfar, tgei signun hagi la plema e qual seigi ella cogna. Il signun che sa segloriar de haver la plema, ei natural buca pauc loschs. Teidla ins risdond ils vegls dallas chischadas de pli baul, nua ch'ils signuns tergevan latgs de 10—12—16 tschaveras per far empau depli pischada, sch'ei ei daveras bien, che tals tartogns han stuiu far plaz a gliud pli perderta. Jeu hai udiu, ch'in signun de Lumbrein, nua ch'il far catscha silla plema fuva moda, segloriavi de haver de treis uisas latg en tschaler, numnadamein latg bien, latg-cucu (latg asch) e latg schelau.

La rauba fabricada, q. v. d. il purment resta quasi en tut las alps en tschaler de rauba tochen la scargada. Sulet in per alps de Val han els davos onns entschiet a retrer e vender la pischada dafertontier. L'alp de Leis retrai schizun di per di la gromma ord l'alp e spedescha quella alla bassa. Enzacas alps de Suraua dattan ora il pieun e tschagrun all'entschatta de settember, perquei ch'il transport ei fadigijs ed il pur sto ir duas gadas cun sia sliusa si d'alp. En las biaras alps restan signun e zezan cul cautegia il di della scargada anavos ell'alp, peisan la rauba e lura summa il cautegia il latg e quent'ora, tgei purziuns ei tucca a mintgin. Pischada obtegn mintgin sia peisa tochen sin l'onza.

L'auter di arrivan la puraglia cun lur sliusas avon tegia. Essend tut radunau, vegn ei fixau il di de pustretsch, stabiliu la clamada, q. v. d. ins fixescha il prezi, a raschun dil qual l'ulivada sin rauba ha de succeder. Ussa vegn ei dau part il resultat dil quen e silsuenter entscheiva ins la repartiziun. Sin ina meisa semtgada cun duas aissas stauscha il signun neuado 15—10 magnuccas. Ins trai ina sort. Giachen Truaisch ei igl empren. Il cautegia legia ord la gliesta: 76,4 kg. La siatavla magnuca fa 74,8 kg. Aschia obtegn el 1,6 kg memia pauc ed ha tier l'ulivada debien quei che tucca tenor clamada. Aschia va ei vinavon, entochen ch'il davos puranchel ha sia sort e siu caschiel. Silsuenter vegn ei repartiù pieun e tschagrun, aschilunsch sco quei ei buca daventau gia ordavon.

Finida la repartiziun fa mintgin sia carga e semetta sin viadi encunter casa. En las alps da vart dretga cun lur schliatas vias vegn la stèra ligiada en

maissas. Balots de 4—6—8 stèra vegnan zugliai en in bien badlini e ligiai cun ina terschola en stialas della lunghezia dil diember stèra ch'ins ha. Cun la terschola vegn la maissa serrada aschi bein, ch'ei sa buca donegiar la stèra, era sche maissa e sliusa ed um van tgaubrochels.

Il di de pustretsch serimnan ils pursanavels en casa dil cautegia ne en l'ustria fixada. Sulettamein glied che han forsa buca ils raps de pagar lur pustretsch stattan alla largia. Radunada la raspada dat il cautegia plaid e fatg digl entir menaschi dell'alp e presenta tut ils quens. Ils cudischs ein sin meisa, e mintga pursanavel sa prender investa de quels. Ins taglia il deivet della tegia sillas vaccas cargadas, ins taglia pustretsch. Pli baul pagav' ins 8—10 frs. per vacca, oz tucc'ei 25—30 frs. perina.

Duront il rediment de quen vegn ei buiu in quantum vin, che vegn era prius en pustretsch. Suentèr pagan proprietaris de pugniera e miseriera era aunc in liter ni dus, e la finala survegnan biars schizun in tec sur la seit. Denton maglia ins la magnucca de pustretsch, ed il bien caschiel tegn sidretg ils umens. La fumeglia ei natural adina presenta da pustretsch e prenda part de dir e rar. Finius il rediment de quen, paga mintga pursanavel siu pustretsch, ed il cautegia sa aschia era ual pagar la fumeglia. Essend il davos debien incassaus ed il davos quen pagaus, ei la missiun dil cautegia finida, ed el ceda siu uffeci a quel che suonda en sort. Nua ch'ei vegn erigiu uordens novs, svanescha quella sort dils cautegias, per ordinari buca per donn della alp. Ins elegia lu il cautegia sco ils auters ufficials della corporaziun.

Nus astgein buca concluder nossa descripziun de fatschentas ed isonzas el menaschi alpester, senza far menziun co il pievel muntagnard tegn en siu sentir e patertgar religios aunc adina las isonzas religiosas de ses vegls.

Dagl'emprem di, che las alps ein cargadas tochen la scargada vegn ei mintga sera tuccau d'Ave Maria cun plirs, en biars loghens cun tut ils zenns, ferton ch'igl' auter temps tuccan ins adina mo in zenn. E cura ch'ei tucca d'Ave Maria leugiu ella val, din era quels d'alp leusi igl'Aunghel dil Segner. Ed il pur, che sesa cun sia glied aunc in mument el frestg serein della sera sin siu baun avon casa, scuviera siu tgau e recitescha quella bial'oraziun.

Sch'el auda prest sisu aunc in mument la tiba giu dals aults, sch'ei quei per el la segir'enzenna, che tut fetschi buna prova leusi sigl'ault.

Mintga dumengia suenter messa fan las pleivs catolicas ina prozessiun cul Sontgissim entuorn baselgia. Era quella devoziun prend sia entschatta cun la cargada e cala cun la rogaziun federala.

Las pleivs catolicas cun alps sin lur intschess han era la prescripziun, ch'il plevon de quellas sto benedir l'alp all'enschatta de fenadur. Per pagaglia obtegn el in quantum pischada, perscrets egl' uorden d'alp ed en brev parvenda. Ils augsegners fan, ton sco jeu hai schau dir, bein bugen quella lavur; ei dat per ordinari in pulit gentar leusi ell'alp, e la pischada frestga ei era d'engrau da mesa stad.

La cargada

Il cunfar tier la cargada ei fetg differentes en in' alp ne l' altra. Las vischnaucas della Lumnezia sura, q. v. d. della vart seniastra han lur mises si sut las alps, che stauschan per part encunter quellas. Leu dat il cargar buca grond fastedi, il di della cargada volva ins sia biestga viasi sin l' alp, e cun quei eis ei fatg. Natural han ils purs lu aunc de mirar giu quella e criticar tschella, de contemplar, co las pugnieras fan ora lur lutgas e hurschas, e sin uras de catschar en stavel vegnan tuts, in suenter l' auter, ord ils bots. Tut auter ei il cunfar en las vischnaucas della Suraua, quei ei la vart dretga della Lumnezia. Ellas han era lur mises da vart seniastra sin territori de Degen, Lumbrein u Vignogn; mo lur alps ein dalla vart dretga. La sera avon cargar arriv' il muagl da cuolm. Hei, tgei cunfar! Plutialas e bransinas, talacs e zampugns scadeinan l' entira sera tras nies vitg. Igl augsegner ha tscheu e leu fors' aunc de dar ina benedicziun al muvel e survegn lu sco pagaglia ina panazun dil matg.

L' altra damaun a bun' ura eis ei veta el vitg. Tut ei en pei. Ils umens pervesan e mulschan, streglian e schubregian la biestga. La massera ha denton semtgau il solver. Ina detga buglarsa, grulla e grassa, tegn la fom. Buobanaglia saulta cun plutialas e bransinas en nuegl ed ora. Aschia ei tut occupau cun las preparaziuns per la cargada. Suenter solver dat il pur aunc in létg sal benediu a ses armauls, fa cun cotgel benediu ina crusch silla spatla dretga, ne lai digrar 5 stells tschera d' ina candeila u tscheptschera benediu silla crusch digl animal e lu ei tut semtgau.

Entuorn las 5 della damaun semett' el sin via. Ordavon van las vaccas; ellas san, nua ei va e fan buca d' envidar. Suenter vegnan ils schetgs; quels van natural aunc empau a curend per las streglias. Il cautegia cloma e dat dus pauns ne schiglioc ina trapla de purtar, ch' ei semegli pli cuort sin via. Nuota tuts lain plascher quels survetschs; mo sch' ei prendan la caussa, eis ei bien e spargna al zezen turnar l' auter di giu casa per maglias. —

Ina gada ord vischnaunca fuorma il muagl gleiti corda, e lu van ils arnauls, ch' igl ei in plascher. In bien tschancun va ei sil stradun. Mo lu entscheiva la via d' alp. Quell' ei natural buca scaffida per automobils. Ell' ei stretga, crappusa e teissa. Ils cauteguas ston in di avon la cargada ir a vias e ver quitau, che vias, trutgs e buentaders seigien en bien uorden. Cheu va ei natural pli plaun. In triep pass, lu stattan las empremas eri, e las outras ston far suenter. Mo dall' jarva leu sigl ur della via fa mo la biestga schetga stem; las vaccas san, ch' ellas survegnan perdanonza leusi el muletg. Suenter in viadi de 4—5 uras arriv' ins finalmein si d' alp. Uss paussan ins bugen in mument. Las vaccas lain denton gustar l' jarva nova e train da miervi el muletg.

Il cautegia va cullas clavs ed arv' ils baghetgs. Signun e zezen ein arrivai cun la bagascha. Igl empem vegn ei fatg empau caffè ed il cautegia cloma

la fumeiglia a marena. El sto dar l'emprema e davosa marena alla fumeiglia. Persuenter obtegn el en enqual' alp ina mignuca.

Silsuenter prend ins neunavon la vischala, sbuglienta curtès e stinenta sadias e brocs. Il cautegia ei oz tgamun. Essend ils purs serabitschai en tegia, dat el ses camonds. Il Giachen ed il Sep han de regular in buentadér, il Toni, Pieder ed il Gion ston lugar il tetg dil camon de piertg, che la lavina ha sclavinau, auters ston luvrar vid ^lls trutgs, ed il Curau, il vischlèr, sto tscherclar in pèr curtès; gie perfin la Gelgia, ina matta veglia, e la Seppa dil tscherscher, ina vieua, survegnan lur lavur; ellas ston cuntschar ina cozza ed in tuflâ, che las miurs han ruis en tocs. Aschia ha mintgin siu pensum e mintgin ha caschun de mussar sia premura per il beinstar della corporaziun. Ch'ei dat era cheu bunas e schliatas notas ella classificaziun dellas prestaziuns, ei de capir; pertgei ils metschafadigias ein nuota morts ora spel Glogn; mo dasperas dat ei natural era tals, ch' ein adina prompts tier mintga survetsch.

Entuorn las 2 ein ils umens turnai da lur lavurs e sesan avon tegia. Il cautegia prend si quen dellas vaccas, metta giu las sorts suenter il diember de mulscheders. Mintga mulscheder survegn ina stiala, silla quala igl ei nudau si il diember vaccas, che tucca a mintgin. Las stialas ein numeradas. Ei vegn destinau, schebein la sort entscheiva davon ni davos tiels numers. Ordinariamein entscheiva ins davon. Ins trai la sort. Vegn il paster ora igl emprem, sche ha el de mulscher las vaccas, ch' ein sin la stiala nr. 1. Il secund obtegn la sort nr. 2. Essend tut las sorts tratgas, scriva ins quellas sin la tavla. Leu vegn la sort dil signun alla testa.

Denton eis ei prest uras de mulscher. Ei vegn aunc fixau, qual di cargar ils salvanoris, e lu lai ins catschar en stavel. Nua ch' ins ha stallas, metta ins las vaccas en stalla. Quei ei de preferir, pertgei leu han ils animals ruaus ed il mulscheder sa mulscher senza riscar, d' ir cun sutg' e sadiala en tgaubrochels dil stavel giu. Ed il purtger sto era nuota cuorer de sluppar per tener las vaccas en stavel. De mintga pur vegn il latg pesaus e nudaus silla tavla. Igl emprem latg va oz els brocs. E la puraglia semetta uss a far marena. Uss vegn la bulscha svidada. Als biars vonz' in toc puolpane in toc carnpiertg, ni fors' er' in andutgel. Quei prend' il pur buc a casa; el dat quei alla fumeiglia, e lu astg' ei natural buc' esser memia strusch. Mirei vi leu, co il Meltger tiba vid siu brieç; mintgaton sto' l dar in schem e lu tib' el puspei. E tscheu il Rest Gelli dil Biet, quei racher dil fuortg; a casa beib' el caffè cun latg sgarmau ed oz, mirei leu co' l tegn casa cul brieç grond!

Aschia dat ei muneida per strolis e glièud de sgnoccas, ch' ei san tgei risdar sin via a casa. Ussa han tuts dustau las marveglias ed era la fom, e trops sefan sin via encunter casa. Viagiu sut il stavel sin in tgiembel seferma la glièud aunc ina gada, prend giu la capiala ed il gerau culs auters ensemen reciteschan treis paternos ed in deprofundis, recummandond glièud e biestga alla protecziun dil Tutpussent.

La scargada

Igl ei settember. L'aura sesfreida di per di, ed igl atun sefa sentir. La damaun ei il pastg cuvretgs da purgina ed ils pultauns d'ina cozza de glatsch. Las auas tschessan ad in tschessar. Las crestastgiet ein sfluridas e las flurs d'ansauna lain pender il tgau. Ils pézs dils verdins vegnan cotschens, ed il pastg dil muletg vegn di per di dil meins. Chischar e trer panaglia dat buca gronda fadigia pli.

Entuorn ils 20 de settember vegnan las alps scargadas. Il di fixau arrivian ils pursanavels ell'alp. Tut il muagl ei rimnaus en stavel; las vaccas ein gia multschas per saver porscher in sitg latg alla puraglia. Il paster grond ei vi leu sin in tgiembel e suna la tiba, ch'ei rebatta dallas vals giuadora. Il paster pign ed il buob vegnan ord tegia cun stupents matgs de rosmarin, neglas ed astras en biala dascha verda ed orneschan pugniera e miseriera cun bials tschupials. Giuvenots vegnan cun las plutialas ord tegia e mettan en quellas allas cappas-vaccas. Las vaccas uorlan.

Ussa vegn il cautegia ord esch e dat l'enzenna ch'ins sappi semetter sin via. Hoio-ho, hoiho! La muaglia semetta en moviment. Ordavon la pugniera, la Crutscha cun sia plutiala e siu tschupi, cumpignada dal paster grond. En in maun ha el la tiba, en l'auter in hazer festcoler e sin tgau ina hazra ciala cun in matg de neglas e rosmarin. Sils calcogns suonda la miseriera e suenter igl entir muagl tut alla corda. Co la Crutscha buorla, e las outras dattan sinzur! Ellas san ch'ei va alla bassa. Cheu ell'alp fuv'ei il davos temps schi freid e criu e las purginas la damaun aschi murdentas, ch'ils paupers animals fuvan la damaun miez schelai.

Profund silenzi setschenta sur il stavel. En tegia ein aunc quater vid la marena: signun e zezen, cautegia e scarvon. Quels umens ston ussa pesar la rauba, far il quen e preparar tut per la repartiziun dil purment, che suonda l'auter di.

Apoteca sbuserada

Avon biars dis ed onns havev' il signun de Plantialas entgiert in di, che ses vadias fuvan plein plugls. Da lezzas uras savev' ins nuota novas d'ischiu pils plugls, sco ins sa cumprar oz en mintg'apoteca, e segidava perquei cun dil siu. Mond il paster la dumengia giu Camuns per maglias, dat il signun il camond de prender si in pugn plein ragischs de valomis — esser eis ei propi ragischs de tschentaloschas, per scatschar ils plugls. Cura ch'ins ara in gir empau lom e humid, anflan ins quellas tschaguolettas en grond diember; quellas ragischs, sco era la plonta senza della tschentaloscha cuntegn in dils pli fermis tissis de nossas jarvas muntagnardas. Fan ins cuer quellas tschaguelas in'ura, sch'ei l'aua, cotga ord quellas ragischs il meglier remiedi per vermaneglia. Il signun de Plantiala encunascheva l'jarva e sia forza e leva far dihir ils plugls.

Il paster fa per camond al signun e vegn cun ina pulita boffa de quellas ragischs. Suenter haver chischau il gliendisdis, prend' il signun neunavon la medischina, svida in tschalat aua en in parlet nausch e fa cuer las ragischs ina bun'ura en quella. Lu sferdenta el empau e svida la triacca en in per butteglia.

Ils vadials mavan ual a sesguschond e sesgartond entuorn tegia, ed il signun vul empruar sia mixtura. Mo las butteglia fuvan aunc calira, e senza pater-tgar tegn el ina butteglia viaden ella scotga dils pors.

„Crac“ — e la butteglia ei seglida, ed il suc dellas tschentaloschas va ella scotga.

„Mo, sch' il giavetsch“, fa il signun, tenend mo il culiez della butteglia entaun. „Quei cheu fa buca sguesia als plugls“.

Cun pli gronda precauziun sferdenta el la secunda butteglia, e suenter lava el giu ils vadials cul cuntegn de quella.

„Lein mirar, sche quei naucli gida zatgei,“ di el al purtger, havend finiu la lavur.

Suenter dat el aunc de beiber als pors e va lu a far in cupid, sco el fuva disaus de far mintga di.

Il mardis fa il signun puspei sia lavur. Il paster fuva ius cun la biestga dalla Pala de Tgiern viasi, ed il purtger fa ora lenna avon tegia. Havend il signun tratg panaglia ed ils pors aunc nuota per peis, di el al purtger:

„Tgisa, tgei luna ils pors han oz, ch'ei vegnan nuota dentuorn. Va oragiu e dai in'egliada, tgei quels fan!“

Arrivaus tiel camond de piertg, fuv'ei leu in pauper mirar. Tgi schischeva en camon, e tgi avon quel, tgi ritscheva e tgi sfurava. L'ins levavan d' in maun si e devan da l' auter maun giu, sco sch'ei fussen eivers. Il mattatsch cuora bein spert alla tegia cul rapport, ed en in-dus ei er' il signun cheu. Uss sefa el en, tgei che veva caschunau la stuornadad als salvanoris — il suc dellas tschentaloschas, quei tissi futiu, ch'era curius ella scotga haveva giu quei effect. Per ventira fuv'ei stau mo ina pintga butteglia. E tuttina fuvan ils paupers salvanoris en ina tala situaziun. Mitschai cun la veta ein tuts; mo in pèr han giu triacca tochen culiez e fuss ei stau ina butteglia d' in liter, eran tuts stagn ventschi.

„Tgei stria triacca“, di il signun la sera de tscheina, „jeu cretg bein, ch' ils plugls ston ceder, sch' ils pors perfin ston sluppar de beiber de quellas lavadiras“.

La crusch che arda

Avon onns ed onns, igl ei forsa treis decennis, ha la fumeglia d' Alp Nova giu ina sera in schabetg tut appart. Ei fuva in di brut e buriu, ed a quel ei suandau ina sera stgiraglia, ch'ins veseva strusch in pugn avon il nas. Vulend serender a ruaus, vegn il zezen, — jeu astgel buca dir siu num, schiglioc savess el aunc patengar mei cun ina buna caschun — avon tegia:

Motiv ord la bíala Val Lumnezia

„Hacher giavel, tgei stgiraglia, quei cheu ei buca mai dil giavel!“ fa el tut daditschert.

„Mo, mosch“, di il signun sin esch-tegia. Lez fuva schiglioc era nuota dil tut sogns; mo quei zundrar e smaledir continuau dil zezen haveva el tonaton in tec sil streh. Dapi zaconts dis studiav' el suenter, co ins savessi tuttina far in tec caul a nies Gion dils giavels, sco ei numnavan ordinariamein il zezen. Il signun di lu aunc:

„Ina gada vegn buzi franc e va cun tei cun pial e cuagl, sche ti calas buca cun tiu zundrem!“

„Suf! il tgil“, fa tschel e semeina vi davos tegia. Mo en in-dus tuorna el puspei enneu: „Tgei caussas ei quei cheuvi, vegni dabot!“

Tut sevolva vi davos tegia. Tgei spitachel! Il lenn della crusch vieifer ardeva sc' ina candeila ed il fiug reveva dal lenn si. En in gienà ei la crusch tut in fiug. Il zezen dat igl emprem sinzur:

„Jesses Mareia, tgei giavel ei quei; quei ei franc striegn!“

Il signun replica sissu:

„Gie, striegn bein; sch' ins cloma tudi il giavel, sto el bein vegnir zacu!“

„Ti has bein raschun, mo jeu sai ca far auter“, fa quel dils giavels. „Cher giatter, lein dir in rusari: Deus in adjutorium —“.

Il signun camonda denton al paster pign: „Pren dabot ina sadiala d' aua; nus schein buca berschar la crusch, ed el tschaffa in badél giud il mugrin ed ei en in pèr sparuns vi sper la crusch. Cun enzacontas badéladas ter-ratsch ei igl incendi stizaus. Mo tscheu e leu simav' ei aunc e slupiava e cuava en las sfendaglias dil lenn. Il fiug fuva gia stez, ch' il zezen arriva alla crusch.

„Sa, tgei naucli quei ei stau“, tugna el si per il paster grond, ch' arriva ual neu dal muletg. Havend la pugniera de Benedetg giu scadenau siu talac, haveva el per camond dil signun stuii serender a mirar, tgei maunchi alla Mora. El rispunda:

„Gie, gliez havess jeu era marveglias; veis buca sentiu, in tuffien gest sco sch' ei berschassen zuolper, ha ei fatg igl emprem. E bunamein tut las vaccas ein vegnidas en pei. Quei ei zatgei buc endretg.“

„Gliez maneg' jeu era“, fa il zezen. „Jeu schess in pèr cuors rusari, ni silmeins in per paternos: Bab nos . . .“

„Gie, gie, cali cun tiu zundrar e smaledir, nua che ti vas e tgei che ti fas“, replica il signun, „sche lai il striegn tei cunbien. Ussa schein nus aunc igl aughel dil Segner sco nus vein detg mintga sera e dapli drov' ei nuot. Sche Gion vul lu far penetenzias aparti per ses puccaus, sch' ei quei sia caussa. Basegns ha el en mintga cass.

Ed aschia eis ei daventau. Nies bien zezen ha quella sera ditg nuota saviu durmir; mo per in pulit temps havev' il sgiavlar calau empau. Mo ei sedi: „Uolps veglias midien il peil, mo buc il vez“, ed aschia eis ei stau cul Gion, e beinenqual zacher fa el aunc oz. Mo ils pasters vevan buca pign

gaudi, co els havevan menau il zezen egl avrel. Il paster pign aveva per camond dil signun unschiu en la crusch cun spért, duront ch' il zezen fuva staus per lenna, ed il paster grond aveva dau fiug alla crusch, avon che cuorer vi el muletg.

Era la puraglia ed ils cautevias, als quals il zezen, vegnend la dumengia ora per paun, aveva risdau tut manedlamein, co la crusch aveva ars, cartevan nuota propi el striegn, ed ils biars savevan, nua il striun fuss. In tec tschera de striun fa el magari aunc oz enqual di. Mo ton sai jeu per franc: „Cun buzi ha siu striegn lu de far buca tec.“

Ils pasters e la fava de prers

Enta Vrin dado fuv' ina gada ina femna, che aveva buc' il meglia num, e bein enqualin fuva dil meini, che quella stoda bagorda stoppi saver dapli che magliar paun. Mo negin vuleva propi ora cul marmugn, schegie che tut carteva, che la veglia haji fatg pugn e patg cun buzi.

La femna aveva ina feglia, ina bellezza matta, che havess fatg murar mintga mat, sche la veglia fuss buca stada davos noda; mo lezza fageva sterment e sgarschur a mintgin.

Ina sera de stad han ils pasters de Cavel, dus giuvenots de Dado-Uresa, in de Vella ed in de Camuns, schau dar si la luna, d' ir enta giu Vrin a mattauns. Strusch veva ei fatg notg, sbrigan els dalla val oragiu, passan la la pun de Miedra e van da Muns viaden. Els vevan natural era enderschiu, ch' ei segi giu Vrin dado ina biala matta; mo els savevan era dil spuentegl dasperas, fuvan denton decidi, de far in' emprova. Tut alla grada van els giu Vrin dado sin esch della biala, fan de braus e damondan d' astgar vegnir a biala stiva. La matta envida els cun biala maniera, ed ils dus strolis entran.

Omisdus ein tut surstai dalla bellezza della matta e vegnan retscharts cun snueivla curtesia. Perfin la veglia fa in hazer beinvegni als dus mats jasters; mo gia quei beinvegni havess mus-chiau de far in tec pli freid sut la geppa a quel de Camuns. Quel de Vella fuva gia la bial' entschatta fiug e flomma per la matta e veseva nuot auter che lezza. Ils dus pasters passentan ina legra notg; natural ha la veglia buca schau muncar de survir in bien puschegn als mats, sco igl ei usitau. Mo vegnend lezza cun ina scadiala fava de prers — biars dian era trettels de muniessas — bintguna quel de Camuns cul péz dil calzer siu campogn e fa in segn a lez, senza che la matta s'encorschi. Ils hosps beiban il vinars offeriu, maglian in per talgias schambun ed andutgel, fagend valer che glied ded alp, disada vid il latg haji la carn il pli de nui. La veglia taluna ed envida tondanavon de sesurvir de sia fava de prers, ch' els empermettan de prender in scarnuz plein de quels per solver cun els on Cavel. Bein spert ei il scarnuz anflaus e l' entira scadiala fava de prers vegn svidada en quel.

Vi encunter la damaun bandunan els la stiva, empermettend natural de turnar in per gadas avon la scargada. Ei fageva gia in tec alv sur il Pèz Signina ch'els caminan da Muns orasi, in cul scarnuz cun fava de prèrs, l'auter cun ina petta, ligiada el fazolet da nas, sut bratsch. Vargai Muns, di quel de Camuns: „Ti, quella petta magliein nus lu buc!“

„Tgisa, pertgei buc?“ fa quel de Vella. Mo plaun, plaunet selai el perschuader, ed els vegnan perina, de zuppar la petta e dar la fava de prers als pors. Arrivai sin Cavel, zuppan els la petta si tier tetg e la fava de prers sut treglia. Ei fageva clar e fuv'uras de catschar en stavel. Havend mulsch e siult, volvan els las vaccas ord stavel. Silsunter van els tut discus per lur fava de prers, carmalan la hutscha vedra de genau Gion Paul ed ils dus envernauns dil caluster, e leutier aunc il purschi dil terscher de Castrisch in tec d'in maun e svidan ora lur scarnuz avon ils grugns a quels. Natural han quels nuota fatg d'envidar e laschau plascher buca mal la fava de prers. Buca smervegl; ei dess matei aunc pli pors, che rufidassen buca fava de prers. Silsunter van ils pasters suenter lur vaccas. Essend quellas a pastg el liug destinau, semettan els denter dus bots e fan in detg cupid per prender suenter la sien, piarsa la notg vargada. En Cavel ei gie buca schliet pertgirar.

Vegnend la sera cun las vaccas puspei en stavel, havevan ei quasi emblidau la fava de prers. Mo cheu vegn il zezen ed endriescha, schebein els hagian buca viu la hutscha de genau Gion Paul ed ils envernauns dil caluster. Enaquella dat il purtger ual dad esch neuaden e di: „Il purschi dil terscher ei buca d'anflar, era buc; jeu sai nuot, sche quels pors ein striunai oz, ne tgei!“

Da marena ei quei di igl entir raschienen staus nuot auter ch'in tgisà, nua quels pors pudessien esser. Il davos di il paster pign, quel de Camuns: „Schei vus ual, suenter mulscher mondèl jeu per els!“ E suenter mulscher prend el sia gheisla, metta si in dètg zuig niev e va giu e da Muns viaden.

E daveras! Giu Vrin dado avon esch de lur biala anfla el ils pors, che vevan magliau la fava de prers. Cun in pèr detgas ghesliadas seglienta el ils pors sur Vrin dado viasi e da Muns ora; mo tut mirar e laghiar anavos ha nezegiau nuot; ni la veglia, ni la matta ein stadas de veser.

Da quella gada naven ein ils pasters de Cavel biars onns buca i pli enta Vrin a mattauns.

Hospitalità en nossas alps

Igl ei encunaschent, ch'ins ei en general fetg hospitals en las tegias de nossas alps lumnezianas, ed ei fuss mitgiert e trest, sch'ei fuss autr'uisa. Seigi jester ni dumiesti, in bien sitg latg duess ins anflar en mintga tegia d'alp, e quei senza pagament. Sch'enzatgi sa, ch'ei fuss en in' alp ne l'autra buc'aschia, fagei saver mei la caussa, sche vi jeu revocar miu laud.

A mi vegn ual endament ina storgia, d'aventada avon varga 40 onns en ina tegia de Leis. Da lezzas uras haveva l' alp Leis biebein 15 stavel, nua che mintga pur trafficava e tertignava siu fatg sin agen quen.

Barclamiu, miu collega, ed jeu fuvan arrivai in di d' uost neu dal Péz Regina ed intrein en ina tala tegia privata dadens il Brand. Nus havevan fatg in tschec viadi ed havevan ina termenta seit e buca meins fom. Ina femna veglia cun in pulit barbis ed ina bricla sum il baditschun cun 4—5 pelegns tut a grad ora fa beinvegni a nus e damonda suenter nos giavischs. Jeu damondel empau latg encunter pagament.

La buna veglia tschenta duas scadiolas — ei fuva las sulettas che nus havein pudiu ver en tegia — sin meisa, prend in ruog e va en tschaler. Barclamiu dat bein spèrt ina tschaghignad' en sia scadiola, che haveva isau giu empau ils urs e rut ora ina furcletta d' ina vart. Ei fuva bein scadiolas de tiara cotga, mo propria fuva la vischala.

El mument che miu campogn meina ual la bucca, per dir ina sgnocca, vegn la veglia cul ruog e derscha ora a mintgin ina scadiola plein latg. Silsuenter metta ella aunc in hazer paunun ed in biebien toc caschiel caura sin meisa ed envida nus pulitamein de sesurvir. E nus havein entschiet a magliar; jeu silmeins cun bien appetit.

Barclamiu mirava baul silla veglia e baul silla scadiola e mughigliava paun schetg. Finalmein pegl' el tuttina curascha e di a mi per romontsch: „Da quella furcletta neuadora vegn bein negin a beiber“. Ed el lappa da gust.

Nossa buna veglia deva continuadamein la tecca e leva saver diltut, sco las femnas veglias ein, plein merveglias. Suenter che nus havein giu buiu e magliau bun' uriala e svidau il ruog tocca funs, mira la veglia sil Barclamiu, che bueva ual ord la furcletta e di honzeliamein:

„Neve, da quella furcletta anora beiba ins detg bein; quei ei mia scadiola, ed jeu beibel er' adina ord quella furcletta“.

Il Barclamiu dat in tuosch, ch' jeu hai tartgau, el rendi siadora begl' e bu-tatsch, ch' el fetschi gategls tut alla grada. Ed jeu, per buca sluppar dal rir, fetsch in segl vi sigl esch-tegia e vess gleiti dau la botscha cun la beadia della veglia, ina viscla mattella de 17 onns, che vegnev' ual cun siu schierl cun maglias si dal vitg.

Aschia han patratgs e discuors priu in' outra via, e quei ei stau bien aschia, schiglioc sappi Dieus, co ei mava cun nies Barclamiu. Mo il rest dil latg ha el nuota buiu ord la furcletta; ei mava denton era tschell' uisa.

Vulend pagar la marena, alla quala nus, jeu silmeins, havevel fatg tutt' honur, ha la veglia detg:

„Fuss la pli biala; na, na, in tec latg e paun lai ins buca pagar en in' alp. Ussa mo mei alla bun' ura!“

Il signun striunau

En sia collecziun de praulas: „Volkstümliches aus Graubünden“, 1916, raquenta Dr. Jecklin, naturalmein en tudestg:

Ina sera de nebl'e brentina serenda il signun della Greina silla furcletta per dar sal allas genetschas. El saveva bein avunda, che las strias mavan da temps en temps da notg a cavagl sin lur scuas sur la furcletta; mo d'haver tema, gliez dat gnanc el tgau al signun.

Mo strusch arrivaus silla furcletta, aud'el in fracass infernal; tuttenina vegn el tschaffaus e runaus sur cuolms e vals. El vul sedustar, mo sa buc, vul clamar e po buc. Il davos fuv'el per tiara en ina vallatscha macorta, ch'el havev' aunc mai viu. Mez morts, lev'el en pei ed encuera in trutg ni in vau per mitschar ord quella cafuglia dil nausch. Ni via, ni trutg; ni glied ni biestga, ni suosta, ni tetg ein de catar. El entscheiv'a clamar; mo negin dat sinzur. —

La fumeglia en tegia della Greina spetgav' il retuorn dil signun. Vegnend quel buca neunavon, van ei avon tegia e miran entuorn; mo il signun fuva negliu de veser. La finala audan els plonscher ed in clom lamenteivel giud tetg; mo encurir e tut clamar ei adumbatten. Pér la sera dil secund di vegn il signun finalmein puspei en tegia, mez morts dal strapaz, dalla fom e dalla tema. E leu ha el raquintau a ses compogns, tgei el haveva stuiu far tras.

La baselgia el glatscher

Dal Péz Terri suenter il fil dil Péz Gūda e Péz Ner vi encunter il Péz de Canal setrai in ferm glatscher. Da quel resd'ina detga il sequent:

Suandond ils fastitgs de camutshs vulev' in catschadur de Vrin, in um della vera pasta grischuna, che tema ni Diu ni giavel, tschuncanar ina damaun il glatscher dil Péz Gūda. Ei fuv'ina bellezza damaun d'atun, ch'ins veseva d'in péz a l'auter sco de mirar en in cristagl. Tuttenina tschessa la cozza neiv sut ils peis dil catschadur, ed el croda ella profunditad d'ina sfendaglia. Con afuns el fuva curdaus, savev'el nuot. Plaun, plaunsiu revegn igl um dallas botschas, ch'el vev'obteniu ella curdada e vegn tier sesez. El emprova sia bratscha e sa muentar e duvrrar ella; el stenda sia gambetscha, che fuva bein empau steria, mo haveva senta, ed ussa eis el en pei. Mo stgiraglia inpenetrabla circumdat igl um en quella profunditad. Per ventira ha el in tschep-tschera en sac. El envida quel e mira entuorn. El fuva schischius sin plattas; ei fuva in tetg. Sper el ves'el il tetg d'in clutger e lien in zennet. El sez fuva curdaus sil tetg d'ina baselgia. Plein marveglias seruschna el cun gronda precauziun viaggiu dal tetg ed anfla la porta dil sanctuari. El entra ella baselgia; anfla cheu in altar ed avon quel in tschec diember glied en schanuglias, che pareva de far oraziun e quei en profunda devoziun. Ni stec ni baluc! Buc'ina fladada, buc'ina ustgada. Mo da lunsch quitav'el d'udir il sgurghigliar e tschalatar ded auas.

Il catschadur va vi e vul tschentar ad in dils uronts il maun sin schui per dumandar el, tgei el fetschi cheu. Mo strusch tucca siu maun la figura, che quella va en puorla, ed in fried de miert sefa sentir. Igl um, ch'encunascheva schiglioc buca tema, vegn tut freids. El banduna il sanctuari e reiva cun snueivla stent' e fadigia siado della sfendaglia ed arriva a Vanescha, ch'ei fuva bunamein mesanotg. Ses cumpogns, ch'entschavevan gia a temer per el, fuvan aunc en pei; el raquenta ad els, tgei el haveva viu. Gia l'otra damaun serendan els puspei viasi sil glatscher per descender ella sfendaglia ed encurir la baselgia surglatschada. Natural eran els seprovedi de tut il necessari per sclarir, tgei che fuss zuppau ella profunditad dil glatscher. Mo els han encuriu adumbatten; la sfendaglia ei buca stada d'anflar pli, e la caplutta u baselgia ei aunc adina zuppad'el glatscher.

Il cavagl alv de Blengias

L'alp Blengias apparteneva pli bauld a dus frars de Vrin; els havevan ina pulita casetta el Cuolm, il present stavelsut de Blengias, ed habitavan gl'entir onn en leu. Lur mumma viveva e menava il tenercasa, ed ils cussadens dil casetg dil Cuolm fuvan vivi cheu biars onns en tutta cuntentientscha, schegie ch'els fuvan igl unviern per ordinari meins ora isolai senza negina communicaziun cul mund.

In unviern ei la mumma vegnida malsauna e morta enta Cuolm, senza che negin sappi tscheu ora. Ei fuva quei onn ina snueivla nevada, ed in transport della bara neuado a Vrin da quei temps caussa nunpusseivla. Ils dus frars han stuiu salvar la bara leu entochen la permavera.

Quei ei stau in liung unviern. En quei silenzi digl eremitadi ein ils frars vegni sil patratg de vender l'alp ed encurir ina patria meins solitaria e pli emperneivla.

Suenter haver surdau lur mumma alla fossa, ein els buca s'entardai de far encunaschent, ch'els vendien l'alp. En paucs dis eis ei sepresentau in cumprader; el vegn a cavagl sin in cavagl alv enta Cuolm. Cun simulems e tschintscherlems, cun cuglianems e leischens plaids vegn el a frida de carmalar giu l'alp als dus frars per in pèr calzers. El fuva lu aunc aschi schliats de nutrir en sesez la speronza, ch'ils frars vegnessien malperina per ils calzers e ch'el savessi la finala forsa haver l'alp per nuot. Mo gliez quen ei falius. Ils frars han priu e gudiu ils calzers en tutta pasch. Cura ch'in tergeva en els, mava l'auter a pei blut. E cura ch'in fuva ius in toc els calzers, tergeva el ora quels e deva quels a siu frar, sco ei fuss veramein de far denter frars.

Mo il rufinau cugliun ei buca mitschhaus da siu castitg. Dapi sia mort anfl'el negin ruaus. Meinsvart vegn el da notgs de glina dalla val neuaden sin in cavagl schi alv sco la neiv e va ch'ei dat ora fiug dall'alp de Blengias en ed ora senza paus, ni ruaus.

Igl um de Salischina

Igl um de Salischina habitava stad ed unviern cun sia glied si Salischina, cun el sia dunna e dus bials schumelins, in ual sco l'auter. Ils dus mattets sedivertevan cun las bialas flurs dils aults. Bab e mumma vevan tut quitau de lur affons ed igl emprem parevan quels de far stupenta prova. Mo vonzeivi entscheivan omisdus a vegnir tut pass e pli e pli pallids. Gie, ei pareva ch'ei muncass la maglia.

In di damond' il bab, sch'els hagien buc avunda cun quei barcagl cun latg e paun. Cheu dian ils buobets: „Latg bein, il paun in'otra maglia!“

L'otra damaun stat il bab sper ils mattets duront la tschavera. Ed el observa, co ina siarp vegn ordsut ina platta, sepost' amiez ils frars e maglia il paun, buccada per buccada ord il briec, laschond als frars mo in tec latg. Ed ella fuva, la ladernessa, biala e grassa ed alzava loschamein il tgau cun sia biala cresta cotschna. Il bab camonda tut de vilau als schumelins d'ir ord davos meisa. Lura tschaffa el in draus e smardaglia cun ina solia frida il tgau alla siarp.

In sbratg de sgarschur sefa sentir. E cun la siarp crodan era ils schumelins morts, in dadens il passtegia e l'auter dado quel. Ed el medem mument ina ramur, sco sch' il mund mass en paglia. Ual sut tegia rump'ei ora ina bova e sederscha alla bassa, devastond e satrond ils bellezza praus sut tegia oragiu.

Ditg e bein han ils paupers geniturs plonschiu e bargiu per lur affons; mo silsuenter purtau els a Vrin sin santeri e surdau els alla fossa. La mumma ei cuort sissu era morta dall'encarschadetgna per ses pignets. Il bab denton ei turnaus si Salischina e vivius leu biars dis ed onns sco veritabel eremit. Cura ch'ei tucava ora Vrin da messa, mav'el dado tegia sin in con ed urava en schanuglias sin in crap. Aunc uss duei ins encorscher el crap las cavas, ch'igl um haveva isau cun sia schenuglia en quel. Mo ora Vrin vegnev'el mai.

Quei plascheva denton buc' al plevon, e lez fa de saver a quel de Salischina, ch'in dretg cristifideivel duei vegnir la dumengia el survetsch divin.

Quel de Salischina fa per camond e vegn l'otra dumengia a messa. El baun dado la trucca prend el plaz e fuva bials e persuls leu en quei baun. Vegnend tier igl alzar si, entscheiva igl um tuttenina a bargir, che tut sto mirar sin el. Alla fin della messa entscheiva el lu anetgamein a rir tut ad ault. E puspei tut che mira sigl um.

Suenter messa fa il plevon clamar quel de Salischina en stiva-parvenda e fa reproschas, pertgei el hagi bargiu e ris dad ault en baselgia duront il survetsch divin ed aschia dau scandel. Igl um rispunda:

„Reverend, alzond vus la hostia tier igl alzar si, hai jeu observau, sco ei deghirava saung ord quella giu sin vossa detta; perquei hai jeu stuiu bargir. E pertgei jeu hagi ris? Il davos della messa ein dus giavelets compari davos vus sigl altar e nudavan sin in terment pellatsch ils puccaus della glied en baselgia. Vegnend tier miu baun, fuv' il pellatsch pleins e negliu pli in

plaz liber. Cheu entscheivan ils giavelets a stender il pellatsch e stendan el tondanavon, entochen ch'ei dat in scarp, ed omisdus giavelets fuvan en tgil giun plaun. E lu hai jeu stuiu rir. Ei quei forsa buca stau endretg?"

Agl augsegner, al qual ei fuva iu ina snavur giu e dals peis ora giu, cura che quel de Salischina fuva vegnius en stiva e pendiu si siu capetsch de dascha vid ils radissulegl, che davan tras il barcun, di tut zachiaus a quel de Salischina:

„Vus saveis turnar puspei si Salischina e survir leusi a quel che vus veis surviu tochen uss! Ei vegn ad esser endretg“.

E quel de Salischina ei turnaus sin Salischina.

Il spért de Peil

En la Val de Peil, en Val s. Pieder, stattan in per casas ed ina caplutta sco en mintga uclaun ed igniv de Val. Cheu pervesan ils possessurs de Peil ora lur fenada dalla cargada entochen viaden il november e december. Lu tuornan els cun muvel e bagascha a Val. Igl arvadi en quels selvadis ei natural stupents, e la biestga fa cheu stupenta prova; mo cura ch'ils animals ein sepervesi in per meins, vegnan els stufientai da tala maniera, ch'els pon buca magliar pli e pigerassen da di en di.

Igl atun digl onn 1868 fuvan plirs umens de Val sin Peil cun lur muvels, che la malaur'ei rut'ora. Ils emprems dis vegnevan els aunc ensemen mintgaton, duront che l'aura furiava leu ora. Mo vulend ei nuota calar de draccar, steva mintgin en siu baghetg sut siu tetg e tadlava, co la dracca mislav'encunter las preits. Il tierz di pluev'ei gia en in contin, ed igl ual de Peil aveva gia innundau l'entira sola della val. Cheu vesan ils umens amiez la buglia che senudava dalla viado in monstrum nundetg, che mava dagl ual viasi. Ina cavazzuna sgarscheivla cun egls scufflentai tut de fiug, bratscha lunghezia cun braunca sc'in uors, sfugatav'e manevrav'il spért ella buglia, sc'in desperau.

Natural ha buc'in astgau far mucs, numdir dumandar enzatgei. Treis dis han els viu quella visiun de sgarschur; mo il tierz di eis ella stulida cun sgarscheivels smanis e viars dalla val siado. Mo strusch seigi il spért de malaura staus stulius, ch'ei rumpi dretg e seniester dalla val ora bovas, che havessien gleiti satrau Peil cun tut quei, che fuva lien.

Ins pretendeva, il spért fussi staus de calmar en sia gretta, sch'in dils umens havessi ughiau de dumandar, tgei ei maunchi.

La malaura de 1868 ha caschunau snueivlas devastaziuns en Val. Perfin il santeri ei per part vegnius scarpaus naven, ed ils vischals de morts senu-davien dalla val viado. Giu Domat ed a Untervaz ha il Rein bess a riva vischals e baras ord il santeri de Val.

Ina tresta descripziun de quellas devastaziuns dat cusseglier national Dr. Gion Arpagaus en siu faschichel: Das Hochwasser vom Jahre 1868. El sez sco

proprietari dil Bogn de Peiden fuva vegnius donnegiaus considerablamein entras quei eveniment de destrucziun.

La praula dil spért de Peil ei era publicada da aultrev. signur caplon Rütimann de Val en: Schweizer Archiv für Volkskunde, annada 1896.

Il paster en peinas

Ils habitonts dils uclauns de S. Martin, principalmein quels de Travesasch e Lunschania, cargan mintg'onn in diember cauras e stergelam silla Plaunca e la Buehla, duas alpettas, che vegnan nuota cargadas pli. Quellas cauras van ina gada ni l'otra era enta Rischuna.

In di encunter sera fuva ina femna dils hofs ida viaden Rischuna per las cauras, che fuvan puspei mitschadas. Ei fuv'enten far notg, ch'ella tuorna cun las cauras dal muletg dado il stavel de Rischuna neuado encunter Malpass, in stretg trutg, che meina d'in spuretg valet de greppa neuadora. . . Cheu aud'ella schemend in um sut il trutg viagiü en quella greppa, mo pudeva ver nuot.

La femna veva negina tema. Ella tschessa in per pass anavos, va vi giu sum sum il grugn e laghegia dalla greppa giuadora. Leu ves'ell'in um che semudergiav'e sestentava de ruclar il tgierp d'ina vacc'alva dalla grugna neuasi. El tahiav'e schemeva snueivel, mo tut sia stenta fuv'adumbatten.

Havend mirau in mument sin quei um e sia fadigia, clom'ella viagiü:

„Tgei leis semurdergiar per lidinuot cun quella vacca? Quella vegn buca si ord quella greppa“.

Sin quei di igl um: „Jeu sun staus paster en Rischuna e sun la cuolpa, che quella vacc'ei id'a frusta. Dapi mia mort stos jeu pitir persuenter. Mei ora Surcasti tier genau Tschet Hasper. Quei ei buna glioud. Rughei els, ch'ei veglien schenghegiar la valeta dil purment che la vacca vess fatg ed il valsen della vacc'a mi, schiglioc sai jeu nunpusseivel vegnir a bein. Fagei quei survetsch a mi!“

La dumengia sissu ei la femna ida ora Surcasti a messa e suenter ha ella mess avon a genau Tschet Hasper sia missiun. Lez ha natural detg beinspert, quei seigi daditg emblidau e perdunau e pervia de quei duei quella paupra olma buca star pli ditg en peinas.

E da quei medem di naven ha mai negin udiu ne viu enzatgei pli ora Malpass.

Il spért de Crap Grisch

Quei schani ha gia fatg pial gaglin'a beinenqual pauper pasturet. Il paster de Seglias, che va cun siu muagl viadentadem la val, auda tuttenina sbalunond crappa. El stat eri e teidla ed auda nuot. Mo strusch ha el puspei entschiet ad ir, dat ei puspei ina sbalunada, e quei igl entir di. Fas ti negin stem, aud'ins continuadamein pitgar, e meinsvart sbalun'ina muschnada crappa dalla val giuadora. Mo ti sas mirar e laghegiar ils egls ord il tgau, ti vesas mai in crap a ruclond.

Er'en la grepp' occidentala dil cuolm sur la Plaunca e Buehla, duas alpettas, che vegnan nuota cargadas pli, duei ins udir il medem cunfar. Leu sun era jeu revius per quella grepp' entuorn, e quei nuota per encurir il spért, mo hai ni viu, ni udiu la minima caussa.

E tonaton pretendan biars, gie quasi tut ils pasters de Seglias, ch' il spért seigi aunc adina de casa si ellas preits dil Crap Grisch.

La praula raquenta, il spért seigi staus in marcadont de Glion. Quel havevi pitgau in toc fier vid il funs della cazzastadera, ella quala el pesava la rauba, ch' el vendeva. Aschia engulav' el da mintga cumprader in pèr lots. Mo suenter ha el mai giu ruaus e mavi da notg adina pitgond e marclond per la casa entuorn. La finala ein ins vegnius unfis de quei malvugliu cussaden ed ha clamau il pader de Sevgein e fatg scungerar il spért. E lez ha scungerau el entadem la val de Seglias, danunder ch' el possi aunc tscharner il tetg ed il tgamin de sia casa; mo far sappi el nuot pli a quella.

Per satisfacziun de ses puccaus stoppi il scungirau pitgar crappa leusi ellas preits de Crap Grisch entochen il giuvenessendi; mo nuscher sappi il spért a negin.

Comiau dil vegl signun

*La stad ei vi, ei fa atun
La flur daditg sflurida;
La tiba dorm' en in cantun,
Pastur siu cant emblida.
Dall' alp oz pren il vegl signun
Comiau, tut trests e senza sun.
Vus aults, schi cars a mi, stei bein!*

*Aunc in' egliad' el mund schi car
Sin fops e gondas brinas,
Sin pézza grisch' e tgeu englar,
Sin draussa e burschina.
Lu volv' el alla teg' il dies
E di da bass in paternies.
Vus aults, schi cars a mi, stei bein!*

*Duess jeu maina pli turnar,
Seis salidada, tegia!
Tei vegli semper conservar
Il maun, che tut protegia.
Jeu sentel bein, che l' ur' ha dau;
Igl ei per mei gl' ultim comiau.
Vus aults, schi cars a mi, stei bein!*

Anton Derungs, Surcasti